

Het Staatshoofd

Gustaaf Janssens

1. Bibliografie

- DEBOOSERE (S.), VAN ALBOOM (R.), VAN DEN WIJNGAERT (M.). *Monarchie & Macht. België en zijn Koningen*. Brussel, 1992.
- FUSELIER (R.). *Les monarchies parlementaires. Etude sur les systèmes de gouvernement (Suède, Norvège, Danemark, Belgique, Pays-Bas, Luxembourg)*. Parijs, 1960.
- GODIJN (R.). *De koning te rijk. Het fortuin van het Belgisch vorstenhuis*. Antwerpen-Vianen, 2003.
- HENKENS (B.). De rol van het staatshoofd in de regeringsvorming in België (1831-1940), in *Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis. Handelingen 1997, 1998*, p. 111-132.
- JANSSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nieuw licht op Leopold I & Leopold II. Het Archief Goffinet*. Brussel, 1997 (in het Frans: JANSSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nouveaux regards sur Léopold Ier & Léopold II. Fonds d'Archives Goffinet*. Brussel, 1997).
- KONINCKX (C.), LEFEVRE (P.), eds. *Boudewijn. Een Koning en zijn tijd*. Tielt, 1998 (in het Frans: KONINCKX (C.), LEFEVRE (P.), eds. *Le roi Baudouin. Une vie – une époque*. Brussel, 1998).
- KONINCKX (C.). *Le Roi en Belgique*. Brussel, 2000.
- MOLITOR (A.). *La fonction royale en Belgique*. Brussel, 1994².
- MONETTE (P.-Y.). *Métier de Roi. Famille. Entourage. Pouvoir*. Brussel, 2002 (in het Nederlands: MONETTE (P.-Y.). *Beroep: koning der Belgen. Van A tot Z*. Leuven, 2003).
- NOTERMAN (J.A.M.). *La république du Roi*. Brussel, 1999.
- Le Roi dans le régime constitutionnel de la Belgique. Documents 1831-1993, in *CH CRISP*, 1993, nr. 1407.
- RIMANQUE (K.), WOUTERS (M.). Het optreden van de koning in België, in het bijzonder tijdens regeringscrisisen, in *Res Publica*, 1991, p. 105-129.
- SENELLE (R.), CLEMENT (M.), VAN DE VELDE (E.). *Handboek voor de Koning*. Tielt, 2004 (in het Frans: SENELLE (R.), CLEMENT (M.), VAN DE VELDE (E.). *À l'attention de Sa Majesté le Roi. La monarchie constitutionnelle et le régime parlementaire en Belgique*. Parijs, 2006).
- STANGHERLIN (K.). *Le Patrimoine Royal*. Brussel, 2004.
- STENGERS (J.). Evolution historique de la royauté en Belgique: modèle ou imitation de l'évolution européenne, in *Res Publica*, 1991, p. 85-103.

- STENGERS (J.). *L'action du Roi en Belgique depuis 1831. Pouvoir et influence. Essai de typologie des modes d'action du Roi*. Parijs-Louvain-la-Neuve, 1993 (2e herziene uitgave: Brussel, 1996; 3e uitgave: Brussel, 2008) (in het Nederlands: STENGERS (J.). *De Koningen der Belgen. Macht en invloed van 1831 tot nu*. Leuven 1992. Een herziene uitgave verscheen als *De koningen der Belgen. Van Leopold I tot Albert II*. Leuven, 1997).
- VAN DEN WIJNGAERT (M.), BEULLENS (L.), BRANTS (D.). *België en zijn Koningen*. Brussel, 2000 (in het Frans: VAN DEN WIJNGAERT (M.), BEULLENS (L.), BRANTS (D.). *Pouvoir et monarchie. La Belgique et ses rois*. Brussel, 2002).
- VAN DEN WIJNGAERT (M.). *België en zijn Koningen. Van macht naar invloed*. Antwerpen, 2008.
- VAN OSTA (J.). *De Europese monarchie in de negentiende eeuw. Het Britse en het Duitse model*. Alphen aan de Rijn, 1982.
- VAN OSTA (J.). *Het theater van de Staat. Oranje, Windsor en de moderne monarchie*. Amsterdam, 1998.
- Verslag van de Commissie belast met het uitbrengen van een met redenen omkleed advies over de toepassing van de grondwettelijke beginselen betreffende de uitoefening van de prerogatieven van de Koning en over de verhoudingen der grondwettelijke machten onderling, in *Belgisch Staatsblad*, 6 augustus 1949, p. 7589-7598.
- VISKER (R.). Ontregeling van de democratie? Over de plaats van de koning en de zorg voor het politieke, in *Onze Alma Mater*, 1990, p. 212-228.
- VLAEMMINCK (J.). *La Constitution belge commentée*. Brussel, z.j. (1935?).
- WELLENS (R.), WYNANTS (M.), eds. *België en zijn Koningen. Dossier bij de gelijknamige tentoonstelling in het Algemeen Rijksarchief*. Brussel, 1990 (in het Frans: *La Belgique et ses rois. Dossier accompagnant l'exposition du même nom aux Archives générales du Royaume*. Brussel, 1990).
- “Wij, Koning der Belgen...”. *150 jaar grondwettelijke monarchie*. Brussel, 1981 (in het Frans: «*Nous Roi des belges ...*». *150 ans de monarchie constitutionnelle*. Brussel, 1981).

Actuele informatie over de activiteiten van de Koning, over de werking van de Departementen en Diensten van het Koninklijk Paleis, alsook over de koninklijke residenties staat op de website van het Koninklijk Paleis (www.monarchie.be). Op deze site staan ook teksten van toespraken, foto's en een genealogie. De informatie is er beschikbaar in het Nederlands, het Frans, het Duits en het Engels.

2. De instelling

Volgens artikel 37 van de federale Belgische Grondwet van 1994 (art. 29 van de Grondwet van 1831) berust de (sinds 1994 federale) uitvoerende macht, zoals zij door de Grondwet is geregeld, bij de Koning. Volgens het grondwettelijk recht betekent dit dat de Koning samen met de verantwoordelijke ministers deze macht uitoefent. De persoon van de Koning is onschendbaar, zijn ministers zijn verantwoordelijk (art. 88 van de federale Grondwet van 17 februari 1994).

In het tweede hoofdstuk van de Belgische Grondwet van 7 februari 1831 hadden de artikelen 60 tot en met 85 betrekking op de bevoegdheden van de Koning en handelden de artikelen 86 tot en met 91 over de ministers. In de Federale Grondwet 1994 betreffen de grondwetsartikelen 85 tot en met 95 de Koning, regelen de artikelen 96, 102 en 104 de verhouding tussen de Koning en de ministers en handelen artikelen 105 tot en met 113 over de bevoegdheden van de Koning in het algemeen. Artikel 167 gaat over de bevoegdheid van de Koning m.b.t. buitenlandse politiek en landsverdediging. In dit artikel staat onder meer: “De Koning voert het bevel over de krijgsmacht, stelt de staat van oorlog vast alsook het einde van de vijandelijkheden. Hij geeft daarvan kennis aan de Kamers, zodra het belang en de veiligheid van de Staat het toelaten, onder toevoeging van de passende mededelingen”. Hoewel deze formulering nauwelijks verschilt van wat er in artikel 68 van de Grondwet van 1831 staat, dient men inzake landsverdediging rekening te houden met een belangrijk advies uit 1949. Na de problemen gedurende de Koningskwesatie over de interpretatie van de macht van de Koning werd door de “commissie-Soenens” op 27 juli 1949 een rapport opgesteld (*Belgisch Staatsblad*, 6 augustus 1949) waarin duidelijk wordt gestipuleerd dat de Koning zijn daden, ook die m.b.t. het leger, onder de verantwoordelijkheid van de minister stelt. Koning Leopold III sloot zich op 4 augustus 1949 in een boodschap aan afgevaardigden van de drie nationale partijen uitdrukkelijk bij die zienswijze aan. Het contact van de Koning met de strijdkrachten bleef echter ook na 1949 erg belangrijk.

De belangrijkste wijziging in de grondwet van 1994 m.b.t. de monarchie is de verandering in zake erfopvolging (art. 85), dit ten gevolge van de wet van 21 juni 1991 (*Belgisch Staatsblad*, 10 juli 1991, p. 15.436-15.437), waardoor vrouwen niet langer van de troon worden uitgesloten. De regeling wordt van toepassing vanaf de erfopvolging van koning Albert II (cf. Overgangsbepaling nr. I van de Grondwet van 1994).

Persoonlijke politieke ervaring van de vorst speelt bij het uitoefenen van de functie een grote rol. Wanneer een staatshoofd gedurende een tamelijk lange periode zijn functie uitoefent, maakt hij samen met het land een hele sociale, politieke en maatschappelijke evolutie door en kan hij in de functie groeien. Het is evident dat “de taak van beïnvloeding” in de loop van de ambtsuitoefening van de Koning gaandeweg toeneemt.

2.1. *Het staatshoofd in de periode 1794-1830*

2.1.1. *Bibliografie*

- ANTOINE (F.). *Les institutions publiques du Consulat et de l'Empire dans les Départements réunis (1799-1814)*. Brussel, 1998 (over de uitvoerende macht: p. 130-184).
- FRANÇOIS (L.). Surllet de Chokier, Erasme, in *Nouvelle Biographie Nationale*, Brussel, 1991, dl. 3, p. 319-321.
- GEORIS (M.). *Le premier souverain de Belgique. Le régent Surllet de Chokier*. Brussel, 2001.
- POULLET (P.). *Les Institutions françaises de 1795 à 1814. Essai sur les origines des institutions belges contemporaines*. Parijs, 1907.

THIELEMANS (M.-R.). Deux institutions centrales sous le régime français en Belgique. L'administration centrale et supérieure de la Belgique et le conseil de gouvernement, in *BTFG*, 1963, p. 1091-1135; 1964, p. 399-441; 1965, p. 1272-1323 en 1966, p. 500-560.

VAN DEN STEEN (W.). *De Belgische Grondwetscommissie (oktober-november 1830). Tekst van haar notulen en ontstaan van de Belgische Grondwet*. Brussel, 1963.

2.1.2. Historisch overzicht

Tussen oktober 1794 en september 1830 werd het centraal bestuur over de gewesten die na de Belgische revolutie tot het Koninkrijk België behoren op diverse wijze uitgeoefend. Zo was er tussen de militaire verovering door het Franse leger (najaar 1794) en de aanhechting van het grondgebied van de voormalige Oostenrijkse Nederlanden bij de Franse Republiek door het decreet van 9 vendémiaire van het jaar IV (4 oktober 1795) een te Brussel zetelende *Commission pour l'administration centrale et supérieure de toutes les affaires de Belgique*, die in september 1795 door een *Conseil de gouvernement* werd vervangen.

Vanaf 4 oktober 1795 werden de negen “*Départements réunis*” een deel van Frankrijk en werden zij vanaf dan vanuit Parijs bestuurd. Zo valt de “Belgische” geschiedenis voor de periode 1795-1814 samen met die van Frankrijk gedurende het Directoire, het Consulaat en het Eerste Keizerrijk.

Na de val van keizer Napoleon I werden de “Belgische departementen” van 15 februari tot 12 augustus 1814 namens de Geallieerden door een *Conseil administratif de la Belgique* bestuurd. Daarna, nadat prins Willem van Oranje op 21 juli 1814 de soevereiniteit over de “Belgische provincies” had aanvaard, werd het gebied namens de Prins door een *Privéraad* of *Geheime Raad* bestuurd. Deze raad verdween wanneer, in uitvoering van de slotakte van het Congres van Wenen (8 juni 1815), de samenvoeging van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlandse provincies het Koninkrijk der Nederlanden deed ontstaan, waarvan de prins van Oranje als koning Willem I staatshoofd werd. Ten slotte weze opgemerkt dat er tussen 12 augustus 1814 en 15 september 1815 een *Staatssecretarie voor België* heeft gefunctioneerd.

Nadat de Belgische revolutie van september 1830 een einde had gemaakt aan de regering van koning Willem I over de Belgische provincies, kwam de macht in handen van een voorlopige regering (het “*Voorlopig Bewind*”), die *de facto* de soevereiniteit over het land uitoefende. In de schoot van deze regering werd op 28 september 1830 een *Comité central de gouvernement* opgericht. Dit comité oefende de uitvoerende macht uit en bereidde de nieuwe politieke organisatie van het land voor. Op 12 november 1830 droeg de voorlopige Belgische regering de soevereiniteit en de wetgevende macht over aan het *Nationaal Congres*, maar behield de uitvoerende macht. Deze macht behield de voorlopige regering ook nadat op 24 februari 1831 baron Surlet de Chockier tot Regent van het Koninkrijk was aangesteld. Wanneer op 21 juli 1831 prins Leopold van Saksen-Coburg de grondwettelijke eed als eerste Koning der Belgen aflegde, trad het Congres terug. Vanaf dat ogenblik berustte de uitvoerende macht in België zoals zij door de Grondwet is geregeld bij de Koning.

2.1.3. Archieven

Het archief van de twee centrale bestuursinstellingen die in 1794 het gezag over de “Belgische” gewesten uitoefenden, wordt op het Algemeen Rijksarchief te Brussel bewaard:

THIELEMANS (M.-R.). *Inventaire des archives de l'Administration centrale et supérieure de la Belgique et du Conseil de gouvernement*. Brussel, 1964.

Het archief van de centrale Franse regeringsorganen voor de periode 1795-1814 berust in de Archives Nationales te Parijs. Een overzicht van de bestanden en van de inventarissen treft men aan in:

MATHIEU (R.), ed. *Les Archives Nationales. Etat général des fonds. Tome II: 1789-1940*. Parijs, 1978.

ANTOINE (M.E.), ed. *Les Archives nationales. Etat des inventaires. Tome II: 1789-1940*. Parijs, 1991.

Een aantal publicaties geven een overzicht van Franse bronnen m.b.t. de “Belgische” gewesten:

ANTOINE (F.). *Les institutions publiques du Consulat et de l'Empire dans les Départements réunis (1799-1814)*. Brussel, 1998 (met uitvoerige aanduiding van bronnen en studies per archiefvormende instelling).

BOURDON (J.). Les Archives Nationales et l'histoire de la Belgique sous le Consulat et l'Empire, in *Bulletin de la Société d'Histoire moderne*, 1926, p. 252-255 en p. 277-278.

TITS-DIEUAIDE (M.-J.). Les Archives Nationales à Paris et l'histoire de notre pays sous le régime français (1789-1815), in *BCRH*, 1960, p. CXXIII-CXCVI.

Op het Algemeen Rijksarchief te Brussel berust het archief van de Franse regeringscommissaris Bouteville:

THIELEMANS (M.-R.). *Inventaire des papiers des commissaires du gouvernement près les neuf départements réunis dits Papiers Bouteville*. Brussel, 1969.

De briefwisseling werd gepubliceerd door:

HUBERT (E.), TISON (C.). *La correspondance de Bouteville*. Brussel, 1929-1934.

Het archief van de *Conseil administratif de la Belgique* wordt op het Algemeen Rijksarchief te Brussel bewaard. Er is een beknopte inventaris:

LAVALLEYE (J.). *Inventaire des archives du Conseil administratif de la Belgique (février-août 1814)*. Brussel, 1995.

Dit is eveneens het geval voor het archief van de “Privéraad” of “Geheime Raad”:

SCHOUPS (I.). *Inventaris van het archief van de Geheime Raad (1814-1815)*. Brussel, 1995, dat samen met het archief van de “Staatssecretarie voor België” in 1953 door Nederland werd overgedragen. Voor dit laatste bestand zie:

BONDER (H.). *De archieven van de Algemene Staatssecretarie en van het Kabinet des Konings met de daarbij gedeponeerde archieven over 1813-1840*. Den Haag, 1938, p. 75-81.

Ambtelijk archief van koning Willem I wordt bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag, namelijk in de bestanden "Algemene Staatssecretarie" en "Kabinet des Konings":

BOS-ROPS (J.A.M.Y.), VAN SCHIE (H.A.J.) e.a. *De archieven in het Algemeen Rijksarchief*. Alphen aan de Rijn, 1982, p. 118-119.

Interessante dossiers m.b.t. België en Luxemburg voor de periode 1815-1816 worden aangestipt door THIELEMANS (M.-R.). *Inventaire des dossiers soumis au Roi concernant la Belgique et le Grand-Duché de Luxembourg du 24 décembre 1815 au 29 février 1816, conservés dans le fonds de la Secrétarie générale d'Etat aux Archives générales du Royaume à La Haye*. Brussel, 1976.

Een gedeelte van het archief van de Kabinetssecretarie van de Koning bevindt zich in het Koninklijk Huisarchief te Den Haag en kan daar geraadpleegd worden. Bezoekers dienen zich vooraf aan te melden en dienen voor elk bezoek een afspraak met de directeur te maken. Een inleiding en een overzicht van de bestanden in het Koninklijk Huisarchief:

JANSSENS (G.). Het Koninklijk Huisarchief in Den Haag. Een eerbiedwaardige instelling gerenoveerd en uitgebreid, in *Bibliotheek- en Archiefgids*, 1998, p. 238-329.

METSELAARS (H.J.A.H.G.), ed. Koninklijk Huisarchief, in *Particuliere archieven in Nederland*. Houten-Zaventem, 1992, p. 225-256.

Voor de eerste maanden van het onafhankelijke België is er op het Algemeen Rijksarchief te Brussel archief van het Voorlopig Bewind en van het Regentschap:

COOSEMANS (A.). *Inventaire des archives du Gouvernement provisoire et de la Régence (1830-1831)*. Brussel, 1988.

2.2. De koninklijke functie in België vanaf 1831

2.2.1. Actiemogelijkheden van de Koning

Naast de taken van het Staatshoofd die in de grondwet beschreven staan, heeft de Koning in België toch een zekere autonomie van handelen. Binnen de ruimte die de grondwet daarvoor voorziet, kan de Koning interpellieren, aanmoedigen of waarschuwen. De Koning kan dus reageren op actuele problemen die op korte of middellange termijn opgelost moeten worden, maar hij werkt op de eerste plaats vanuit een lange termijnvisie. Het blijvend karakter van het koningschap en de continuïteit van de dynastie dragen bij tot deze houding.

Voor zijn dagelijks optreden, waarvoor de regering altijd de verantwoordelijkheid draagt (indien het publiek gebeurt), beschikt de Koning over diverse actiemogelijkheden: audiënties, werkbezoeken, toespraken en publieke brieven.

Audiënties zijn gelegenheden bij uitstek waarbij de Koning zich kan informeren en waar hij adviezen formuleert. De ongeschreven regel van geheimhou-

ding van de gesprekken tussen de Koning en zijn ministers is een rechtstreeks gevolg van het in de Grondwet ingeschreven beginsel dat de persoon van de Koning onschendbaar is en dat enkel de ministers verantwoordelijk zijn. Deze discretieplicht geldt ook voor de leden van het Huis van de Koning, en dit zowel gedurende hun ambtstermijn als daarna. Dit alles heeft te maken met de sfeer van vertrouwen waarin het Staatshoofd moet kunnen werken.

Voor de historicus blijft het moeilijk om te weten te komen wat de Koning over bepaalde problemen werkelijk dacht of welke drijfveren hem bij zijn handelen hebben bewogen. De bronnen daarover zijn zeer schaars. Soms kan private briefwisseling evenwel een tipje van de sluier oplichten. Wij denken hierbij bv. aan de brieven van koning Leopold I aan zijn echtgenote Louise (bewaard in het "Fonds Goffinet", zie hieronder) en aan de brieven die koning Leopold I tussen 1837 en 1865 wekelijks aan zijn nicht koningin Victoria van Groot-Brittannië heeft gericht (bewaard in de Royal Archives te Windsor, kopie in het Archief van het Koninklijk Paleis, zie hieronder). In zulke brieven schrijft de Koning vrijuit, zonder "constitutioneel vangnet".

De Koning legt jaarlijks honderden bezoeken af. Het gaat hierbij om informatiebezoeken aan bedrijven of instellingen, bezoeken aan culturele, sociale en sportieve manifestaties, bezoeken aan door noodweer of rampen geteisterde gebieden, aan de slachtoffers en hun nabestaanden. Wanneer de Koning niet zelf ter plaatse kan gaan, laat hij zich vertegenwoordigen.

Wanneer het Staatshoofd door een bezoek aandacht vraagt voor bepaalde problemen, heeft deze activiteit een politieke betekenis. Het spreekt vanzelf dat ook zulk publiek optreden van de Koning door de regering gedekt is. Meestal is dit ook zichtbaar door de aanwezigheid van een minister of een andere openbare gezagsdrager (staatssecretaris, koninklijk commissaris, provinciegouverneur, burgemeester).

In tegenstelling tot wat in andere landen gebruikelijk is, beschouwt de Koning in België zijn publieke toespraken als een persoonlijke tussenkomst waarbij hij, in akkoord met de regering, zijn eigen ideeën verwoordt. De Koning is dus niet "de woordvoerder" van de regering. Hij handelt weliswaar onder de verantwoordelijkheid van de ministers, maar legt eigen accenten. Een toespraak van de Koning kan dus een politieke draagwijdte hebben.

Koning Leopold I, koning Leopold II en koning Boudewijn hebben maar zelden gebruik gemaakt van een publieke brief om – na akkoord met de Eerste minister of de betrokken minister – hun mening kenbaar te maken. Vooral koning Albert I en in mindere mate zijn zoon koning Leopold III hebben dit actiemiddel gebruikt.

2.2.2. De medewerkers van de Koning

De Koning wordt bijgestaan door medewerkers die hem toelaten alle aspecten van zijn functie als Staatshoofd te vervullen. Deze medewerkers worden door de Koning vrij gekozen en aangesteld. Deze aanstelling gebeurt, het Hoofd van het Militair Huis uitgezonderd, niet bij gewoon Koninklijk Besluit (dat door een minister mede ondertekend is), maar bij een Koninklijk Huisbesluit, dat door de Kabinetschef van de Koning is tegengetekend.

Sinds 1 oktober 2006 bestaat het “Huis van de Koning” uit zeven autonome Departementen en een Directiecomité, namelijk het Departement Economische en Culturele Zaken; het Kabinet van de Koning; het Militair Huis van de Koning; de Civiele Lijst van de Koning; het Departement Buitenlandse Betrekkingen; het Departement Protocol van het Hof en het Departement Rekwesten. Elk departementshoofd heeft de leiding over zijn departement en legt verantwoording af bij de Koning. Het Directiecomité van het Hof is belast met de uitwerking van het algemeen beleid van het Paleis, het voorstellen van een programma op middellange en korte termijn en het bevorderen van de communicatie en de coördinatie tussen de departementen en met de Huizen van de Prinsen en de Prinsessen.

De belangrijkste onmiddellijke medewerkers van de Koning waren tot oktober 2006: de Grootmaarschalk van het Hof, de Kabinetschef van de Koning, de Intendant van de Civiele Lijst van de Koning en het Hoofd van het Militair Huis van de Koning.

De bevoegdheden van de medewerkers van de Koning zijn van gewoonterechtelijke oorsprong. Het is van het grootste belang dat een onderzoeker een goed inzicht heeft in de werking en de bevoegdheden van de archiefvormende diensten van het Koninklijk Paleis. De inhoud en het belang van de door deze departementen gevormde archiefbestanden hangen immers samen met de opdracht en de bevoegdheid van de archiefvormer.

Het organogram van de departementen en diensten van het Koninklijk Paleis, met opgave van de namen der dignitarissen en ambtenaren die er werkten, vindt men voor de periode 1831-1840 in de *Almanach de la Cour de Bruxelles sous les dominations autrichienne et française, la monarchie des Pays-Bas et le gouvernement belge de 1725 à 1840 formant l'introduction à l'Almanach Royal Officiel de Belgique publié depuis 1840 en exécution d'un arrêté du Roi*. Brussel, 1850, p. 304-305.

Voor de periode 1840-1939 is er de jaarlijks verschijnende *Almanach Royal Officiel*. Brussel, 1840-1939.

Voor de periode vanaf 1945 kan men terecht in de *Annuaire administratif et judiciaire de Belgique - Administratief en gerechtelijk jaarboek voor België*. Brussel, 1945-.

2.2.2.1. Het Hoofd van het Departement Economische, Sociale en Culturele Zaken (2006-)

Het Hoofd van het Departement Economische, Sociale en Culturele Zaken adviseert de Koning voor de activiteiten in de economische, sociale en culturele sector. Hij is bovendien belast met de organisatie van de vergaderingen van het Directiecomité en met het opstellen van de verslagen ervan. Hij staat tevens in voor de coördinatie tussen de verschillende Huizen en Diensten van de leden van de Koninklijke Familie.

2.2.2.2. De Kabinetschef van de Koning (1831-)

Het Kabinet van de Koning is dat departement van het Koninklijk Huis dat zich speciaal met politieke en administratieve aangelegenheden bezig houdt en dat het contact tussen het staatshoofd en de regering c.q. de politieke, economische en sociale wereld verzorgt. Daarom volgt de Kabinetschef van de Koning

het binnenlandse politieke, sociale en economische leven op de voet en brengt hij er bij de Koning verslag over uit. Het spreekt dan ook vanzelf dat het Kabinet van de Koning zeer frequent in contact staat met het Kabinet en de Diensten van de Eerste minister. Om de Koning van de buitenlandse politieke evolutie op de hoogte te houden en om een goed inzicht te hebben in de Belgische buitenlandse politiek onderhield het Kabinet van de Koning tot 2006 ook voortdurend contact met het toenmalige Ministerie van Buitenlandse zaken. Nu is deze taak toevertrouwd aan het Hoofd van het Departement Buitenlandse Betrekkingen.

In het archief van het Kabinet van de Koning vindt men vooral bescheiden m.b.t. politieke aangelegenheden. Toch worden er door het Kabinet ook veel niet-politieke aangelegenheden behandeld. Tot 1924 was hiervoor zelfs een aparte dienst binnen het Kabinet, het “Secretariaat van de Bevelen van de Koning” (*“Secrétariat des Commandements du Roi”*).

Voor de regeringsperiode van koning Leopold II vindt men in het archief van het Kabinet ook talrijke dossiers m.b.t. militaire aangelegenheden. Gedurende de Eerste Wereldoorlog werkte het Kabinet van de Koning in De Panne. Het archief van het Kabinet voor de periode 1914-1918 werd afzonderlijk geïnventariseerd. Men vindt er uiteraard tal van stukken m.b.t. militaire aangelegenheden. Voor de periode 1919-1944 bevat het archief van het Kabinet van de Koning vooral politiek-administratieve dossiers. Ook is er een belangrijke serie briefwisseling. Het archief van het Kabinet van de Prins Regent (1944-1950) bevat bijna uitsluitend politiek-administratieve dossiers.

Het Kabinet van de Koning behandelt ook de aanvragen voor peterschap van de Koning. Tot 2006 behandelde het Kabinet van de Koning ook de aanvragen van organisaties die de titel “Koninklijk” wensten en coördineerde het de koninklijke gelukwensen voor honderdjarigen en bij jubilea. Deze taken werden in 2006 toevertrouwd aan het Departement Rekwesten (zie verder).

De Kabinetschef van de Koning wordt bijgestaan door een aantal medewerkers: de adjunct-kabinetschef, de persadviseur en de archivaris.

De Adjunct van de Kabinetschef, tevens juridisch adviseur bij het Kabinet van de Koning, kijkt de documenten na die de Koning ter ondertekening worden voorgelegd en staat de Kabinetschef bij.

Vanaf de regering van koning Boudewijn werkt bij het Kabinet van de Koning een Persdienst, geleid door de Persadviseur. Hij verzorgt de contacten met de media, treedt op als woordvoerder van het Paleis en regelt de contacten van de Koninklijke Familie met de pers. De persdienst maakt ook dagelijks een persoverzicht. In de eerste jaren van de regering van koning Albert II publiceerde de Persdienst van het Koninklijk Paleis een jaarlijks verslag over de activiteiten van de Koning, van de Koningin en van de andere leden van de Koninklijke Familie. Men vindt er ook de samenstelling van de verschillende departementen en diensten van het Paleis, evenals de teksten van de belangrijkste toespraken van de Koning (*Koninklijk Paleis*. Brussel, 1994-2000; in het Frans: *Palais royal*. Brussel, 1994-2000). Sinds 2001 worden de activiteiten op de website van het Koninklijk Paleis (www.monarchie.be) vermeld. Men vindt er ook de teksten van toespraken van de Koning.

De Archivaris bewaart en ordent de archieven gevormd door de huidige en de vroegere departementen en diensten van het Paleis en stelt deze ter beschikking

voor wetenschappelijk onderzoek (zie verder bij “Het Archief van het Koninklijk Paleis”).

2.2.2.3. Het Hoofd van het Militair Huis van de Koning (1831-)

Het Militair Huis van de Koning wordt sinds september 1831 geleid door een opperofficier met de graad van generaal. Hij wordt bijgestaan door een hoofdofficier, Adviseur bij het Militair Huis. Het Hoofd van het Militair Huis verzekert de contacten van het staatshoofd met het Ministerie van Landsverdediging. Hij informeert de Koning over het defensie- en het veiligheidsbeleid, alsook over de toestand, de werking, de middelen en de opdrachten van de Strijdkrachten. Het Hoofd van het Militair Huis is verantwoordelijk voor de goede werking van de dienst der vleugeladjudanten en ordonnansofficieren van de Koning. Ordonnansofficieren staan dagelijks, volgens een beurtrol, ten dienste van de Koning. Vleugeladjudanten zijn hogere officieren die de Koning vertegenwoordigen bij bepaalde gelegenheden of op bepaalde plechtigheden waarop de koning niet persoonlijk aanwezig is.

Van het archief van het Militair Huis van de Koning is tot en met de regering van koning Albert I relatief weinig bewaard. Voor de oorlogsperiode 1914-1918 is er archief gevormd door generaal Galet. Voor de regeringsperiode van koning Leopold III en voor de periode van het Regentschap is er tamelijk wat archief bewaard.

2.2.2.4. De Intendant van de Civiele Lijst van de Koning (1831-)

De Civiele Lijst van de Koning is genoemd naar de forfaitaire dotatie (“de Civiele Lijst”) die door de Staat van rechtswege aan de Koning wordt toegestaan om de verplichtingen voortvloeiend uit zijn taak als Staatshoofd in alle morele en materiële onafhankelijkheid te kunnen vervullen. Het departement “Civiele Lijst” wordt geleid door een hoofddignitaris die ofwel de titel “Intendant van de Civiele Lijst”, ofwel de titel “Beheerder van de Civiele Lijst” draagt. Hij staat in voor de leiding over het personeel en het beheer van de materiële en financiële middelen van het Paleis en wordt bijgestaan door de Commandant van de Koninklijke Paleizen, de Schatbewaarder van de Civiele Lijst en enkele adviseurs.

De Intendant van de Civiele Lijst van de Koning adviseert de Koning op het domein van “energie, wetenschappen en cultuur”. Hij beheert ook de Koninklijke Verzameling. Deze bestaat uit kunstwerken en gebruiksvoorwerpen (meubilaire, tapijten, schilderijen, beelden, klokken, serviezen, ...) die toebehoren aan de Belgische Staat. De Staat stelt ze ter beschikking van het Staatshoofd om hem toe te laten de Koninklijke Functie met de nodige luister uit te oefenen. De Koninklijke Verzameling is te onderscheiden van de eventuele private verzameling van kunstwerken aangelegd door individuele leden van de Koninklijke Familie. De Intendant van de Civiele Lijst is verantwoordelijk voor de toekenning van het brevet van “Hofleverancier”.

Onder de Intendant van de Civiele Lijst van de Koning ressorteert sinds 2006 ook de Commandant van de Koninklijke Paleizen. Tot 2006 ressorteerde de dienst van deze dignitaris onder het Departement van de Grootmaarschalk van het Hof (zie verder).

Het archief van de Civiele Lijst van de Koning bevat niet alleen dossiers m.b.t. het beheer van de roerende en onroerende goederen en de maandstaten met betrekking tot de uitgaven, het bevat ook honderden plannen en tekeningen m.b.t. werken verricht aan de koninklijke residenties en in koninklijke domeinen (o.a. het Domein te Laken (met de Koninklijke Serres), het Domein der Ardennen, het Kasteel van Ciergnon en dat van Laken en het Paleis te Brussel).

2.2.2.5. Het Hoofd van het Departement Buitenlandse Betrekkingen (2006-)

Het Hoofd van het Departement Buitenlandse Betrekkingen licht de Koning in over de evolutie van de internationale politiek, staat hem bij op diplomatiek vlak en bereidt het Staatshoofd voor op zijn activiteiten met een internationaal karakter. Tot 2006 werden deze taken vervuld door de Kabinetschef van de Koning of diens adjunct. Enkel in de periode 1934-1944 was de Secretaris van de Koning (R. Capelle) hiervoor verantwoordelijk (zie verder).

2.2.2.6. De Protocolchef van het Hof (1898-1903 ; 1935-1946 ; 1952-)

De Protocolchef van het Hof (vroeger Ceremoniemeester genoemd) is verantwoordelijk voor de organisatie en het verloop van alle openbare activiteiten van de Koning en de Koningin. Tot 2006 ressorteerde hij onder de Grootmaarschalk van het Hof (zie verder), vanaf 1 oktober 2006 is hij hoofd van het Departement Protocol van het Hof. De Protocolchef wordt bijgestaan door de secretaris van de Koningin, die hoofdzakelijk belast is met het voorstellen en voorbereiden van de audiënties en bezoeken van de Koningin. Tot 2006 ressorteerde ook de secretaris van de Koningin onder de Grootmaarschalk van het Hof (zie verder).

2.2.2.7. Het Hoofd van het Departement Rekwesten (2006-)

Het Hoofd van het Departement Rekwesten staat in voor de verzoeken en de vragen om sociale hulp die gericht zijn aan de Koning, aan de Koningin of aan de andere leden van de Koninklijke Familie. Hij is ook belast met de analyse en de coördinatie van aanvragen van koninklijke gunsten (aanvragen van verenigingen om de titel “Koninklijk” te mogen dragen, of aanvragen om “Hoge Bescherming” voor activiteiten) en van gelukwensen voor honderdjarigen en bij jubilea. Vóór 1 oktober 2006 ressorteerden de “rekwesten” onder de Kabinetschef van de Koning en werden de vragen gericht aan de Koningin, behandeld door het toenmalige “Sociaal Secretariaat van de Koningin”.

2.2.3. *Voormalige departementen en diensten van het Koninklijk Paleis*

Wie onderzoek doet naar de activiteit van het staatshoofd zal er rekening dienen mee te houden dat er, behalve de hoger genoemde huidige departementen, vóór 2006 ook nog andere departementen en diensten hebben bestaan.

2.2.3.1. Het Departement van de Grootmaarschalk van het Hof (1831-2006)

De Grootmaarschalk van het Hof (1831-2006) stond in voor de organisatie van alles wat op het publieke optreden van de Koning als Staatshoofd betrek-

king heeft. In dit verband regelde hij de officiële ontvangsten en de verplaatsingen (bezoeken, enz.) van de Koning, de Koningin en de andere leden van de Koninklijke Familie en stond hij (in samenwerking met de Ceremoniemeester) in voor de organisatie en het verloop van plechtigheden (Te Deum, ontvangsten, lunches, diners, concerten, enz.) waarop de Koning of een lid van de Koninklijke Familie aanwezig was. De Grootmaarschalk van het Hof stond (in samenwerking met het Militair Huis van de Koning en met de speciale brigade van de Federale Politie belast met de veiligheid van de leden van de Koninklijke Familie) in voor de veiligheid van het Staatshoofd, hij bewaarde de Burgerlijke Stand van de Koninklijke Familie, vergezelde de Koning op alle officiële plechtigheden en werkte nauw samen met de Secretaris van de Koningin die tot zijn departement behoorde.

Onder het Departement van de Grootmaarschalk ressorteerden tot 2006 ook de Protocolchef (vroeger ook Ceremoniemeester genoemd) van het Hof en de Commandant van de Koninklijke Paleizen. Deze laatste is verantwoordelijk voor het onderhoud van de gebouwen en voor het personeel dat er tewerkgesteld is. Hij regelt alle verplaatsingen, staat in voor het wagenpark en is verantwoordelijk voor de materiële organisatie van de plechtigheden die op het Koninklijk Paleis plaatsvinden. Vanaf 1 oktober 2006 ressorteert de Commandant van de Paleizen onder de Intendant van de Civiele Lijst van de Koning en is de Dienst van de Protocolchef een autonoom Departement geworden.

Het archief van het Departement Grootmaarschalk van het Hof (1831-2006) bevat een schat aan gegevens m.b.t. gebeurtenissen binnen de Koninklijke Familie (geboorten, huwelijken, overlijdens), evenementen aan het Hof (bals, concerten, feestmalen, recepties, tuinfeesten, enz.), verplaatsingen (bezoeken) van de Koning (al dan niet samen met de Koningin) en van de prinsen, koninklijke reizen naar het buitenland, vertegenwoordiging van de Koning op plechtigheden, enz.

2.2.3.2. Het Departement van de Opperstalmeester en de Garage (1831-1951)

Dit departement, beter bekend onder de Franse benaming “*Département du Grand Ecuyer*”, was verantwoordelijk voor de Koninklijke Stallen en werd geleid door de Opperstalmeester. In 1912 werd een “afdeling van de auto’s” opgericht. De auto’s hebben voor de gewone verplaatsingen zeer vlug de koetsen vervangen. Na de Tweede Wereldoorlog verdwenen de koetsen aan het Belgische Hof totaal. In 1945 werd n.a.v. het bezoek van generaal De Gaulle voor het laatst een ingespannen landauer gebruikt. Bij de afschaffing van het departement in 1951, werden de overgebleven bevoegdheden van de Opperstalmeester (de dienst van de garage en van de auto’s) aan de Commandant van de Koninklijke Paleizen overgedragen.

2.2.3.3. Het Secretariaat van de Koning (1909-1924 en 1934-1951)

De opdracht en de werking van deze dienst, die niet altijd als dusdanig heeft bestaan, was gedurende het interbellum erg gelijklopend met die van het Kabinet van de Koning. De dienst was evenwel meer dan een privésecretariaat van de vorst en had een aantal bevoegdheden die van die van het Kabinet waren afgesplitst.

In de jaren 1919-1924 hield het Secretariaat van de Koning (met als titularis Max-Léo Gérard) zich speciaal bezig met economische en financiële aangelegenheden en met buitenlandse handel. Tijdens de actieve regering van koning Leopold III (1934-1940) was het Secretariaat van de Koning (met als titularis diplomaat Robert baron Capelle) bevoegd voor het contact met het Ministerie van Buitenlandse zaken, de briefwisseling van de Koning met de ministers, de toespraken van de Koning en de dossiervorming rond de koninklijke raadplegingen bij regeringscrisisen en de vorming van een nieuwe regering. Het *Archief van het secretariaat van koning Leopold III (R. Capelle)* is van cruciaal belang voor de studie van de regeringsvormingen tussen 1934 en 1940, voor het onderzoek naar de buitenlandse politiek van België in de jaren 1936-1940 en voor de studie van de binnenlandse politiek (1934-1944) in het algemeen (o.a. de briefwisseling van de Koning met de ministers). Voor de oorlogsperiode (1940-1944) zijn de dossiers van onschatbare waarde voor de kennis van de activiteit van het Secretariaat van de Koning.

Vanaf mei 1945 was het Secretariaat van de Koning (o.l.v. Jacques Pirenne) de antenne van de in het buitenland verblijvende koning Leopold III. Het *Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne)* is een uiterst belangrijke bron betreffende de activiteiten van de Koning en van zijn Secretaris in de jaren 1945-1951.

In deze periode verzorgde het Secretariaat van de Koning een aantal publicaties ter verantwoording van de houding van koning Leopold III gedurende de bezetting en over de gebeurtenissen in België van 1945 tot 1949:

Witboek 1936-1946. Mémoire publié par le Secrétariat van den Koning. Brussel, (1946).

Livre blanc 1936-1946. Mémoire publié par le Secrétariat du Roi. Luxemburg, 1946.

Verslag voorgelegd door het Secretariaat van de Koning over de gebeurtenissen voorgevallen sedert de bevrijding van de Koning. Mei 1945 - October 1949. Brussel, 1949.

Rapport présenté par le Secrétariat du Roi sur les événements politiques qui ont suivi la libération du Roi. Mai 1945 - octobre 1949. Brussel, 1949.

Recueil de Documents établi par le Secrétariat du Roi concernant la période 1936-1949. Z.p., z.j. (Brussel, 1950).

Supplément au Recueil de Documents établi par le Secrétariat du Roi concernant la période 1936-1950. Z.p., z.j. (Brussel, 1950).

Verslag van de Commissie van Voorlichting op 14 juli 1946 door Zijne Majesteit koning Leopold III ingesteld. Brussel, 1947.

Aanvullende nota op 8 October 1947 gepubliceerd door de Commissie van Voorlichting ingesteld door Z.M. Koning Leopold III op 14 Juli 1946. Brussel, 1947.

Documenten van het Verslag van de Commissie van Voorlichting op 14 juli 1946 door Zijne Majesteit koning Leopold III ingesteld. Brussel, z.j. (1947).

Rapport de la Commission d'Information instituée par S.M. le Roi Léopold III le 14 juillet 1946. Luxemburg, 1947.

Note complémentaire publiée le 8 octobre 1947 par la Commission d'Information instituée par S.M. le Roi Léopold III le 16 juillet 1946. Luxemburg, 1947.

2.2.3.4. Het beheer van het Privédomein van de Koning (periode Leopold I en Leopold II)

CARNEL (S.), PLISNIER (F.). Donation royale – Koninklijke Schenking, in YANTE (J.-M.), TALLIER (P.-A.), eds. *Guide des organismes d'intérêt public en Belgique. Gids van de instellingen van openbaar nut in België. Deel III-1*. Brussel, 2008, p. 250-253.

LEFEBURE (R.). La Donation Royale, in *Revue générale belge*, 1952, p. 557-579.

MOLITOR (A.). *La fonction royale en Belgique*. Brussel, 1994², p. 181-183.

STENGERS (J.). Léopold II et le patrimoine dynastique, in *Académie royale de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques*, 1972, p. 63-134.

Succession de Sa Majesté le Roi Léopold II. Documents produits par l'Etat belge. Z.p., z.j. (1911?).

Het privédomein van de Koning werd door een afzonderlijke dienst beheerd. Vaak waren de intendant van de Civiele Lijst en de beheerder van het Privédomein één en dezelfde persoon. Voor de periode 1831-1909 is veel archief betreffende het privédomein te vinden in het Archief van de Civiele Lijst van de Koning. Adrien Goffinet en later diens zonen Constant en August waren vertrouwenspersonen van koning Leopold II. Dit verklaart waarom veel stukken betreffende het beheer van de private bezittingen van de Koning zich in het “Fonds Goffinet” (zie verder) bevinden.

Op 9 april 1900 stelde koning Leopold II voor het grootste gedeelte van de onroerende goederen die hij persoonlijk had verworven aan de Belgische Staat over te dragen. De wet van 31 december 1903 ratificeerde de “Koninklijke Schenking”, die krachtens het KB van 9 april 1930 als een openbare instelling onder voogdij van het Ministerie van Financiën wordt beheerd. De Koninklijke Schenking, rechtsopvolger van de Beheerder van het Privédomein van de Koning, deponeerde de eigendomstitels tot 1903 op het Archief van het Koninklijk Paleis. Het eigenlijke archief van de Koninklijke Schenking wordt door deze instelling zelf bewaard.

2.2.3.5. De Architect van de Koning

In het Archief van het Koninklijk Paleis wordt ook archief bewaard van architecten die als “Architect van de Koning” hebben gewerkt. Zo is er een deel van de archieven van de architecten A. Balat en E. Fologne. Belangrijk is het archief van architect Maurice Heyninx, die van 1903 tot 1946 en van 1950 tot 1955 als “Architect van de Koninklijke Paleizen” verantwoordelijk was voor alles wat te maken had met het “klein onderhoud” van de koninklijke residenties. Hij was eveneens verantwoordelijk voor de Koninklijke Verzameling. De dienst van de architect Heyninx, de “Service des Travaux”, was een dienst binnen het Departement van de Civiele Lijst van de Koning.

3. Het archief van het Koninklijk Paleis

JANSSENS (G.). Het Archief van het Koninklijk Paleis te Brussel, in *ABB*, 1991, p. 307-342.

JANSSENS (G.). Bewaring en toegankelijkheid in het Archief van het Koninklijk Paleis te Brussel, in *Bibliotheek- en Archiefgids*, 1995, p. 110-117.

JANSSENS (G.). La conservation et la consultabilité des documents aux Archives du Palais royal à Bruxelles, in *Museum Dynasticum*, 1996, nr. 1, p. 11-19.

JANSSENS (G.). Das Archiv des Königspalastes in Brüssel, in *Der Archivar*, 1997, kol. 600-607.

JANSSENS (G.). *Overzicht van archieven en verzamelingen bewaard in het Archief van het Koninklijk Paleis te Brussel* (in voorbereiding).

Het Archief van het Koninklijk Paleis werd als archiefdienst opgericht in 1962 en is sinds 1964 operationeel. De dienst is krachtens het MB van 10 januari 1967 (Ministerie van Nationale opvoeding) een afdeling van het Algemeen Rijksarchief, is gevestigd in één van de gebouwen van het Koninklijk Paleis en wordt beheerd door een archivaris, lid van het wetenschappelijk personeel van het Algemeen Rijksarchief.

3.1. Archieven bewaard in het Archief van het Koninklijk Paleis

Het Archief van het Koninklijk Paleis bewaart, ordent en ontsluit de archiefbestanden gevormd door de departementen en de diensten van het Staatshoofd (dit wil zeggen van alle Koningen der Belgen, van de Prins Regent (1944-1950) en van de Koninklijke Prins in 1950-1951), en dit in principe vanaf 21 juli 1831, de dag waarop prins Leopold van Saksen-Coburg (1790-1865) als eerste Koning der Belgen de grondwettelijke eed heeft afgelegd.

Naast deze bestanden bewaart het Archief van het Koninklijk Paleis ook een aantal archiefbestanden gevormd door leden van de Koninklijke Familie of door hun secretariaat. In dit verband zijn vooral het Archief van het Secretariaat van de Graaf van Vlaanderen (de vader van koning Albert I), dat van het Secretariaat van de Gravin van Vlaanderen (de moeder van koning Albert I), dat van het Secretariaat van prins Albert (de latere koning Albert I) en dat van het Secretariaat van koningin Elisabeth het vermelden waard.

Met uitzondering van de door derden in bewaring gegeven archieven, waarvoor een aparte regeling geldt (bij voorbeeld het *Archief van Eerste Minister Joseph Pholien*. Zie verder), is voor raadpleging van archief gevormd door de Departementen en Diensten van het Hof of door de privé-secretariaten van leden van de Koninklijke Familie een voorafgaande toelating nodig. Een gemotiveerd verzoek om archiefstukken uit het Archief van het Koninklijk Paleis te raadplegen dient vooraf aan de archivaris te worden gericht. Raadpleging van archiefstukken gebeurt in de leeszaal van de archiefdienst volgens een leeszaalreglement dat aan elke onderzoeker wordt overhandigd. Stukken die op het moment van de aanvraag tot raadpleging jonger zijn dan 50 jaar, die nog niet werden geïnventariseerd of die jonger zijn dan 75 jaar en gegevens betreffende de private levenssfeer bevatten, zijn niet raadpleegbaar. Archiefbescheiden die bij hun ontstaan open-

baar waren (bv. krantenknipsels bij de persoverzichten die door de Persdienst werden opgesteld) zijn uiteraard steeds raadpleegbaar.

Een gedrukt overzicht van alle archieven en verzamelingen bewaard in het archief van het Koninklijk Paleis wordt voorbereid. In de leeszaal van de archiefdienst is een getypte versie raadpleegbaar.

Hoewel bij de diensten van het Koninklijk Paleis een goede gewoonte bestaat om veel op papier te zetten, dient de onderzoeker er zich rekenschap van te geven dat lang niet van alle activiteiten en handelingen een schriftelijke neerslag is bewaard. De “Nota’s aan de Koning” leren veel over de informatie die het staatshoofd krijgt, maar in periodes waarin het persoonlijk contact tussen de Koning en zijn onmiddellijke medewerkers zeer intens is, wordt er weinig op schrift gesteld.

Niet alle archiefbescheiden gevormd door de departementen of diensten van het Paleis of door het (privé-)secretariaat van leden van de Koninklijke Familie zijn bewaard gebleven. Speciaal voor de periode van de regeringen van koning Leopold I en van Leopold II zijn er grote hiaten. Koning Leopold II heeft toen een gedeelte van het archief (stukken van meer private aard uit de nalatenschap van zijn vader, of eigen vertrouwelijke dossiers) aan medewerkers toevertrouwd. Zo werd een gedeelte van het archief van koning Leopold I, van koningin Louise en van koning Leopold II toevertrouwd aan baron Adrien Goffinet. Na diens dood werden de stukken achtereenvolgens door diens beide zonen Auguste en Constant en later door hun neef Robert Goffinet buiten het Koninklijk Paleis bewaard. De archiefbescheiden ontsnapten, samen met het privé-archief van de Goffinets, aan vernietiging en werden in 1993 door de Koning Boudewijnstichting aangekocht. Zij zijn als “Fonds Goffinet” aan het Archief van het Koninklijk Paleis in bewaring gegeven en kunnen daar worden geraadpleegd. Een inventaris wordt voorbereid.

JANSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nieuw licht op Leopold I & Leopold II. Het Archief Goffinet*. Brussel, 1997 (in het Frans: JANSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nouveaux regards sur Léopold I & Léopold II. Fonds d'Archives Goffinet*, Brussel, 1997).

3.2. *Schaduwarchief bewaard in het Archief van het Koninklijk Paleis*

Ter aanvulling van het eigen archief, verwierf het Archief van het Koninklijk Paleis enkele reeksen kopieën van archiefstukken of van (delen van) archiefbestanden die in andere archiefdiensten worden bewaard. Bij dit “schaduwarchief” dienen vermeld: fotokopieën van het archief van prinses Stéphanie (1864-1945) (de originelen worden bewaard in de benedictijnerabdij van Pannonhalma, Hongarije); microfilms van de briefwisseling tussen koning Leopold I en lord Palmerston (1830-1862); een kopie (op cd-rom) van de briefwisseling van koningin Louise met bibliothecaris A. Schweisthal (originelen in privébezit); fotokopieën van de brieven van koning Leopold I aan koningin Victoria voor de periode 1837-1865 (de originelen berusten in de Royal Archives te Windsor); de serie “Papers of Queen Victoria on Foreign Affairs. – France and Belgium”, 1848-1900 (12 microfilms) uit de Royal Archives te Windsor; een keuze van kopieën uit archiefbestanden bewaard in de handschriftenafdeling van de British Library

te Londen (“Liverpool Papers”, “Lieven Papers”, “Aberdeen Papers” (betreffende Leopold I), “Gladstone Papers” (betreffende Leopold II) – 10 cd-roms); een fotokopie van het gedeelte van het archief van kolonel Maximilien Strauch, secretaris-generaal van de Association internationale Africaine, dat door de vzw “Dynastie en Cultureel Erfgoed” (voorheen het Museum van de Dynastie) wordt bewaard en een kopie (op cd-rom) van het reisdagboek van Harry Jungbluth (reis naar de Verenigde Staten, samen met prins Albert, 1898 – origineel in privébezit).

3.3. *Verzamelingen bewaard in het Archief van het Koninklijk Paleis*

Het Archief van het Koninklijk Paleis bewaart naast archiefbestanden ook diverse verzamelingen. Belangrijk zijn de omvangrijke fotoverzameling (zie verder), de verzameling *Kaarten, Plattegronden en Tekeningen* en de verzameling *Muziekpartituren*.

Onuitgegeven catalogi zijn raadpleegbaar in de leeszaal. Daarnaast is er een kleine verzameling medailles afkomstig van koningin Elisabeth:

VANDAMME (L.). De verzameling medailles van koningin Elisabeth, in VANDAMME (L.), ed. *De medailles van koningin Elisabeth en Fernand Verplancke. Een eeuw medaillekunst*. Koksijde, 2003, p. 5-144,

en een bibliotheek met vooral werken over politieke geschiedenis van België, over de Belgische monarchie, over muziek, schilderkunst en architectuur. Een aantal boeken zijn afkomstig uit de private bibliotheken van koningin Elisabeth en van prins Karel. De werken bewaard in de bibliotheek van het Archief van het Koninklijk Paleis zijn opgenomen in de centrale catalogus van de bibliotheek van het Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën die via de website van het Algemeen Rijksarchief <http://arch.arch.be> (doorklikken op “zoeken in bibliotheken”) kan worden geraadpleegd. De boeken (herkenbaar aan de signatuur “KPR”) kunnen – na afspraak – in de studiezaal van het Archief van het Koninklijk Paleis worden geraadpleegd. Zij kunnen niet worden ontleend.

3.4. *Inventarissen van archieven bewaard in het Archief van het Koninklijk Paleis*

Van alle aanwezige ontsloten archiefbestanden en verzamelingen bestaan inventarissen en/of plaatsingslijsten. Zij zijn raadpleegbaar in de leeszaal van het Archief van het Koninklijk Paleis. Voor sommige bestanden is ook een oude eigentijdse toegang (indicateur, lijsten, steekkaarten) nog bruikbaar. Voor een aantal bestanden bestaat een moderne, gedrukte inventaris:

D’HOORE (B.). *Inventaris van het archief van het Departement van de Grootmaarschalk van het Hof. Regering van koning Albert I (1909-1914, 1918-1934)*. Brussel, 2007.

D’HOORE (B.). *Inventaris van het archief van het Departement van de Grootmaarschalk van het Hof. Regering van koning Leopold III (1934-1944, 1950)*. Brussel, 2007.

D’HOORE (B.). *Inventaris van het archief van het Departement van de Grootmaarschalk van het Hof. Periode van het Regentschap (1944-1950)*. Brussel, 2007.

- D'HOORE (B.). *Inventaris van het archief van het Secretariaat van prins Albert (1851-1893) 1894-1909 (1910)*. Brussel, 2007.
- D'HOORE (B.). *Inventaris van het archief van prins Philippe van België, graaf van Vlaanderen (1608-1839) 1840-1905*. Brussel, 2008 (ter perse).
- D'HOORE (B.). *Inventaris van het archief van prinses Marie van Hohenzollern-Sigmaringen, gravin van Vlaanderen (1794-1850) 1852-1912*. Brussel, 2008 (ter perse).
- VANDEWOUDE (E.). *Inventaire des archives relatives au développement extérieur de la Belgique sous le règne de Léopold II*. Brussel, 1965. Deze inventaris beschrijft een gedeelte van het archief van het Kabinet van koning Leopold II en een aantal dossiers uit het "Secretariaat van de Bevelen van de Koning – Secrétariat des Commandements du Roi" (periode koning Leopold II) betreffende Congo, Noord-Afrika, China, Azië en Zuid-Amerika.
- VANDEWOUDE (E.). Les papiers Louis Kinkin, administrateur de la Liste Civile, in *ABB*, 1968, p. 38-63 (inventaris van het archief van L. Kinkin, beheerder van de Civiele Lijst van koning Leopold I en van koning Leopold II – periode 1833-1875).
- VANDEWOUDE (E.). *Inventaris van het Archief van de Grootmaarschalk van het Hof. Regering van Leopold II, 1865-1909*. Brussel, 1977 (ook in het Frans: VANDEWOUDE (E.). *Inventaire des archives du grand-maréchal de la Cour. Règne de Léopold II, 1865-1909*. Brussel, 1977).
- VANDEWOUDE (E.). *Inventaris van het Archief van Mexico*. Brussel, 1978 (ook in het Frans: VANDEWOUDE (E.). *Inventaire des papiers du Mexique*. Brussel, 1978).

Onder deze vage titel gaan twee inventarissen schuil, namelijk 1°: de inventaris van het archief van keizerin Charlotte van Mexico (1864-1867), geboren prinses van België (1840-1927) (p. 1-10); 2°: de inventaris van het archief van E.J. Félix Eloin (1819-1888), privésecretaris van aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk (132-1867) en na diens troonsbestijging (Mexico, 1865) kabinetschef van het burgerlijk kabinet van de Keizer (p. 10-18).

4. Bronnenpublicaties

4.1. Algemeen

In 1990 had in het Algemeen Rijksarchief te Brussel een tentoonstelling plaats waarin, aan de hand van brieven en andere documenten, een beeld werd geschetst van de regering van de vier eerste Koningen der Belgen. In de catalogus werd van elke brief van de Koning een regest gepubliceerd:

- WELLENS (R.), WYNANTS (M.), eds. *België en zijn Koningen. Tentoonstelling in het Algemeen Rijksarchief van 25 september tot 21 december 1990*. Brussel, 1990 (in het Frans: WELLENS (R.), WYNANTS (M.), eds. *La Belgique et ses rois. Exposition aux Archives générales du Royaume du 25 septembre au 21 décembre 1990*. Brussel, 1990).

4.2. Bronnenuitgaven betreffende de Koningen der Belgen

4.2.1. Koning Leopold I

- BRONNE (C.). *Lettres de Léopold Ier. Premier Roi des Belges*. Brussel, 1943.
- BRUFFAERTS (J.-M.). Voorrang aan het hart of aan het staatsbelang, in JANSSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nieuw licht op Leopold I & Leopold II. Het Archief Goffinet*. Brussel, 1997, p. 83-101.
- DE LANZAC DE LABORIE (L.). *Lettres de Léopold Ier de Belgique à Adolphe Thiers, in Correspondances du siècle dernier*. Parijs, 1918, p. 225-239.
- DENECKERE (G.). De kerk in het midden. De koningen en de binnenlandse politiek, in JANSSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nieuw licht ... op. cit.*, p. 129-150.
- DUCHESNE (A.). A propos de la commémoration du Fondateur de la Dynastie. 1865-1965. Léopold Ier et la défense nationale d'après sa correspondance avec le général Chazal, in *Revue belge d'Histoire militaire*, 1965, p. 158-176.
- GALLANT (G.). De briefwisseling van koning Leopold I met Lord Grey in de Howick Papers te Durham, in *De Brug*, 1972, p. 152-177.
- GODDYN (R.). *Charlotte en Leopold. De liefdesbrieven van prinses Charlotte van Wales aan prins Leopold van Saksen-Coburg*. Antwerpen-Vianen, 2007.

Dit is geen echte bronnenuitgave, wel brengt deze publicatie een vertaling van brieven die prinses Charlotte in 1815-1816 aan haar toekomstige echtgenoot schreef, samen met uittreksels uit brieven van de latere eerste Koning der Belgen uit deze periode.

Nationale tentoonstelling Leopold I en zijn tijd. Ingericht door de Regering ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van de dood van de Koning. Brussel, 1965.

Tentoonstellingscatalogus met talrijke uittreksels uit brieven van de Koning.

- PURAY (J.), LANG (H.O.), eds. *Lettres de Léopold Ier à sa soeur la princesse Sophie, à son beau-frère Emmanuel, comte de Mensdorff-Pouilly; à son neveu Alphonse, comte de Mensdorff-Pouilly. 1804-1864*. Luik, 1973.

Het betreft een uitgave, met Franse vertaling, van de brieven bewaard in het Staatsarchief te Pilzn (Tsjechië).

- SIMON (A.). *Aspects de l'Unionisme. Documents inédits 1830-1857*. Wetteren, 1958.

Brieven van Leopold I aan B. de Theux en aan J. d'Anethan.

- STENGERS (J.). Léopold Ier et le catholicisme en Belgique: documents inédits de 1859, in *Mélanges A. Simon*. Brussel, 1975, p. 471-482.

- TORDOIR (J.). Vorsten en koninklijke families, in JANSSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nieuw licht ... op. cit.*, p. 31-81.

- VANDEWOUDE (E.). In het raam van de herinrichting van het Belgisch leger. Richtlijnen van koning Leopold I aan luitenant-generaal Fr. A. Desprez (1831), in *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis*, 1966, p. 437-448.

- VIAENE (V.). De monarchie en de stelling van België in Europa onder Leopold I en Leopold II (1831-1909), in JANSSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nieuw licht ... op. cit.*, p. 151-169.

4.2.2. Koning Leopold II

Een aantal documenten van en met betrekking tot koning Leopold II werden in de jaren 1980 en 1990 in zeer beperkte oplage uitgegeven. De archiefstukken bevinden zich sinds 1993 in het Archief van het Koninklijk Paleis (in het “*Fonds Goffinet*”). De publicaties kunnen in de studiezaal van het Archief worden geraadpleegd:

CAPRON (V.). *Lettres de Charlotte à Léopold. 1858 à 1868*. Brussel, z.d. (brieven van prinses Charlotte, keizerin van Mexico, aan haar broer Leopold); ID. *Le mariage des comtes de Flandre*. Brussel, 1991 (stukken betreffende het huwelijk van prins Philippe, graaf van Vlaanderen, met prinses Marie van Hohenzollern-Sigmaringen in 1867); ID. *Le mariage de Maximilien et de Charlotte. Journal du duc de Brabant 1856-1857*. Brussel, 1986; ID. *Nog meer m.b.t. de Japanse, alias de Chinese toren. 46 onuitgegeven brieven en nota's*. Brussel, 1990; ID. *Le domaine du Stuyvenberg à Laeken*. Brussel, 1996 (3e uitgave); ID. *Le Petit Laeken - non loin du Donderberg*. Brussel, 1992 (stukken betreffende de Villa Belvédère te Laken); ID. *Un précieux enfant. Léopold duc de Brabant, comte de Hainaut. 12-6-1859 - 22-1-1869*. Brussel, 1990; ID. *Un voyage à Wildbad-Gastein en 1861. Journal du Duc de Brabant*. Brussel, 1987.

Daarnaast zijn er:

BASCH (S.), ed. *Léopold de Belgique. Voyage à Constantinople. 1860*. Brussel, 1997.

Uitgave van het reisdagboek van prins Leopold, hertog van Brabant.

BONTINCK (F.). Onze lettres inédites de Léopold II à H.S. Sanford de 1884 à 1887, in *Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen*, 1971, p. 461-482.

KURGAN-VAN HENTENRYK (G.). Het persoonlijk vermogen van Leopold II, in JANSSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nieuw licht ... op. cit.*, p. 171-185.

LUBELSKI-BERNARD (N.). *Léopold II et le cabinet Frère-Orban (1878-1884). Correspondance entre le roi et ses ministres*. Leuven-Brussel, 1983, 2 dln.

RANIERI (L.). Stedenbouw: een vroege passie van Leopold II, in JANSSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nieuw licht ... op. cit.*, p. 201-235.

Publiceert een groot aantal bouwtekeningen en plattegronden, alsook enkele brieven van koning Leopold II.

STENGERS (J.). Léopold II et Brazza en 1882. Documents inédits, in *Revue française d'Histoire d'Outre-mer*, 1976, p. 105-136.

STENGERS (J.). De uitbreiding van België: tussen droom en werkelijkheid, in JANSSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nieuw licht ... op. cit.*, p. 237-284.

VAN DER SMISSEN (E.). *Léopold II et Beernaert d'après leur correspondance inédite de 1884 à 1894*. Brussel, 1920, 2 dln.

VANTHEMSCHE (G.). Kongo en het privé-fortuin van Leopold II, in JANSSENS (G.), STENGERS (J.), eds. *Nieuw licht ... op. cit.*, p. 187-199.

4.2.3. Koning Albert I

- BUREN (R.), ed. *Journal de route du prince Albert en 1909 au Congo*. Bierges, 2008.
- HAAG (H.). Le témoignage du Roi Albert sur Loppem (février 1930), in *HKCG*, 1975, p. 313-347.
- JANSSENS (G.). Bouwstenen voor en aanvullingen bij de *Carnets de Guerre* van koning Albert I. Onuitgegeven aantekeningen uit 1916, 1917 en 1918, in *Museum Dynasticum*, 1998 nr. 2, p. 16-24.
- PIRENNE (J.). Un mémoire du Roi Albert sur la chute du cabinet Schollaert (8 juin 1911), in *Académie royale de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques*, 1971, p. 432-448.
- THIELEMANS (M.-R.), VANDEWOUDE (E.). *Le Roi Albert au travers de ses lettres inédites 1882-1916 suivi de l'édition intégrale commentée des lettres du Roi*. Brussel, 1982.
- THIELEMANS (M.-R.), ed. *Albert Ier. Carnets et correspondance de guerre. 1914-1918*. Parijs-Louvain-la-Neuve, 1991.

De uitgave bevat niet alleen brieven van de Koning uit de bestudeerde periode, maar vervangt ook de onvolledige en niet altijd nauwkeurige publicatie van:

- VAN OVERSTRAETEN (R.), ed. *Les carnets de guerre d'Albert Ier Roi des Belges*. Brussel, 1953.

Een overzicht van de toespraken en geschriften van koning Albert I werd bezorgd door HEYSE (T.). Relevé de déclarations, discours et écrits de S.M. le Roi Albert, in *Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique*, 1937, p. 1-17. Dit overzicht is een index op Mémorial du Roi Albert, in *Revue belge des Livres, Documents et Archives de la Guerre 1914-1918*, 10e reeks (1934-1935), Brussel, 1935 (ook afzonderlijk verschenen als *Mémorial du Roi Albert*. Brussel, z.j. [1935?]).

4.2.4. Koning Leopold III

Tekstfragmenten van toespraken van koning Leopold III vindt men in:

- MEIRE (R.J.). *Ecrits et discours de Sa Majesté le Roi Léopold III*. Antwerpen-Brussel, z.j. (1951) (heruitgegeven als MEIRE (R.), ed. *Léopold III, pensées et messages*. Brussel, 1983).

Voor de periode van de regering van koning Leopold III dient ook verwezen te worden naar de na de Tweede Wereldoorlog door het Secretariaat van de Koning gepubliceerde documenten (zie hoger) en naar een publicatie die door de "Groupement National Belge" werd uitgegeven:

- Contribution à l'étude de la Question royale. Evénements - documents*. Brussel, z.j., 2 dln. (1945?).

Postuum verscheen van de hand van koning Leopold III:

- Pour l'Histoire. Sur quelques épisodes de mon règne*. Brussel, 2001 (in het Nederlands: *Kroongetuige. Over de grote gebeurtenissen tijdens mijn koningschap*. Tielt, 2001), waarin de Koning terugblijkt op de periode waarin hij staatshoofd

was. De publicatie bevat ook een aantal documenten (o.a. de tekst van het zogenaamde “Politieke Testament” van de Koning uit 1944).

Koning Leopold III maakte zowel in de periode vóór zijn troonsbestijging (1919-1933), als na zijn abdicatie (1952-1983) grote buitenlandse reizen. Voor een aantal hiervan zijn reisaantekeningen van zijn hand bewaard. Zij werden postuum uitgegeven:

LEOPOLD III. *Carnets de voyages 1919-1983*. Brussel, 2004.

Geen echte bronnenpublicatie, maar een interessant egodocument met betrekking tot koning Leopold III is:

KIRSCHEN (G.). *L'éducation d'un prince. Entretiens avec le roi Léopold III*. Brussel, 1984 (in het Nederlands: *De opvoeding van een prins. Gesprekken met koning Leopold III*. Brussel, 1986). Het betreft de door koning Leopold III nagelezen en geautoriseerde neerslag van een tiental gesprekken (1976-1977) met de auteur.

4.2.5. Koning Boudewijn

Zo goed als alle toespraken van koning Boudewijn (1951-1993) werden in één uitgave gebundeld:

NEELS (V.), ed. *Wij Boudewijn, Koning der Belgen. Het politiek, sociaal en moreel testament van een nobel vorst*. Balen, 1996, 2 dln. (er bestaat ook een editie met Franse titel: NEELS (V.), ed. *Nous, Baudouin, Roi des Belges. Testament politique, social et moral d'un noble souverain*. Balen, 1996).

Op 2 mei 2000 installeerde de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers een vijftien leden tellende parlementaire onderzoekscommissie “belast met het vaststellen van de precieze omstandigheden waarin de voormalige Congolese Eerste Minister Patrice Lumumba op 17 januari 1961 in Congo werd vermoord”. Vier historici werden door de commissie als deskundigen aangesteld ten einde “het onderzoek met de vereiste nauwgezetheid uit te voeren”. Deze zogenaamde “Lumumbacommissie” legde haar conclusies neer in een Parlementair Document (*Parlementair onderzoek met het oog op het vaststellen van de precieze omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici. Verslag namens de onderzoekscommissie uitgebracht door de heren Daniel Bacquellaine en Ferdy Willems en mevrouw Marie-Thérèse Coenen*. Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers. 16 november 2001. 4e zitting van de 50e zittingsperiode 2001-2002. DOC 50 0312/006 en DOC 50 0312/007 - *Enquête parlementaire visant à déterminer les circonstances exactes de l'assassinat de Patrice Lumumba et l'implication éventuelle des responsables politiques belges dans celui-ci. Rapport fait au nom de la commission d'enquête par MM. Daniel Bacquellaine et Ferdy Willems et Mme Marie-Thérèse Coenen*. Chambre des Représentants de Belgique. 16 novembre 2001. 4e session de la 50e législature 2001-2002. DOC 50 0312/006 en DOC 50 0312/007). Dit stuk vormde de basis voor een documentenuitgave die zowel in het Nederlands als in het Frans is verschenen. Zij bevat enkele brieven van de Koning en van zijn medewerkers:

DE VOS (L.), GERARD (E.), GERARD-LIBOIS (J.), RAXHON (P.). *Lumumba. De complotten? De moord.* Leuven, 2004 (in het Frans: DE VOS (L.), GERARD (E.), GERARD-LIBOIS (J.), RAXHON (P.). *Les secrets de l'affaire Lumumba.* Brussel, 2005).

5. Publicatie van wetgevende normen sedert de “Franse tijd”

Patricia Van den Eeckhout

In het federale België wordt de federale wetgevende macht gezamenlijk uitgeoefend door de Koning, de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat. Als derde tak van de federale wetgevende macht bekrachtigt en ondertekent de Koning de wetten. Als hoofd van de federale uitvoerende macht beschikt de Koning over de verordenende bevoegdheid om de wetten uit te voeren. Die tenuitvoerlegging gebeurt voornamelijk door middel van Koninklijke Besluiten en Ministeriële Besluiten. De voormelde rol van de Koning in de totstandkoming van de federale wetgevende normen bracht er ons toe de publicaties die deze normen opnemen, in te lassen in het hoofdstuk dat aan het staatshoofd is gewijd. Diezelfde publicaties nemen evenwel ook de regels op die worden uitgevaardigd door de gewest- en gemeenschapsorganen, en bij deze laatste zijn het de gewest- en gemeenschapsregeringen (vroeger executieven) die de decreten en ordonnances bekrachtigen en ondertekenen en de besluiten afkondigen (over deze rechtsregels, zie ook het hoofdstuk dat de organen van gewesten en gemeenschappen behandelt).

Volgende naslagwerken gaan in op de publicaties die de wetgevende normen opnemen:

SCHREURS (W.) e.a. *Praktijkboek rechtsmethodologie: inleiding tot het opzoeken en analyseren van de bronnen van nationaal, Europees en internationaal recht.* Brugge, 2008.

WINTGENS (L.J.), ed. *De verplichting tot bekendmaking van de norm.* Brugge, 2003.

DE THEUX (A.), KOVALOVSKY (I.). *Précis de méthodologie juridique: les sources documentaires du droit.* Brussel, 2000.

Voor de wetgevende normen uit de «Franse tijd» kan men bij twee officiële publicaties terecht. De eerste neemt de wetten op die geldig waren in het gehele land, de tweede verzamelt de Franse wetten die in België werden uitgevaardigd:

Bulletin des lois de la République Française, puis de l'Empire Français. 1e série: Convention Nationale, du 22 prairial an II au 3 brumaire an IV; 2e série: Gouvernement Directorial, du 4 brumaire an IV au 27 nivôse an VIII; 3e série: Gouvernement Consulaire, du 29 nivôse an VIII au 27 floréal an XII; 4e série: Gouvernement Impérial, du 28 floréal an XII au 1er avril 1814. Parijs, 1794-1814.

Het *Bulletin* werd geïntroduceerd door het decreet van 14 frimaire jaar II.

Recueil des lois et règlements pour les neuf départements réunis par la loi du 9 vendémiaire an IV, en exécution de l'arrêté du Directoire exécutif du 7 pluviôse an V. Parijs, jaar V, 2 dln.

Deze laatste uitgave staat ook gekend als de *Code Merlin*, naar de gelijknamige minister van justitie.

Naast deze officiële publicaties kan men ook gebruik maken van officieuze uitgaven gekend onder de naam *Recueil Huyghe* en *Recueil Hayez*. Voor de omstandige bibliografische beschrijving van de samenstellende delen verwijzen we naar:

DE WEERDT (D.). *Bibliographie rétrospective des publications officielles de la Belgique 1794-1914*. Leuven-Parijs, 1963, p. 31-33.

Later kwam een andere niet-officiële uitgave tot stand die op de jaren 1788-1814 betrekking heeft:

Pasinomie ou collection complète des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. 1e série, mise en ordre et annotée par J.-B. Duvergier, complétée pour la Belgique par I. Plaisant. Brussel, 1833-1837, 16 dln.

Het KB van 18 december 1813 creëerde een dagelijks verschijnende publicatie die wetteksten, besluiten, benoemingen en mededelingen van diverse autoriteiten opnam. Hoewel slechts gestart in januari 1814, vindt men er ook de officiële stukken uit november en december 1813 terug:

Nederlandsche Staatscourant. Den Haag, 1814-.

Voor de wetten, besluiten en proclamaties van de soeverein kan men gebruik maken van:

Staatsblad. Den Haag, 1813-.

Voor de zuidelijke provincies werd de inhoud van beide samengevoegd in:

Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden. Den Haag, 1814-1830.

Journal officiel du Royaume des Pays-Bas. Brussel, 1814-1830.

Droeg in 1814 en 1815 respectievelijk de titel:

Journal officiel du Gouvernement de la Belgique en *Journal officiel. Bijvoegsel tot het Staatsblad en officieel Journaal van het Koninkrijk der Nederlanden*. Dordrecht, 1813-1828.

Ook voor deze periode kan men gebruik maken van:

Pasinomie ou collection ..., op. cit., Deuxième série: 1814-1830 mise en ordre et annotée par A. Delebecque. Brussel, 1838-1842, 9 dln.

Sedert zijn onafhankelijkheid kende België volgende publicaties van wetgevende normen:

Premiers actes du nouveau Gouvernement de la Belgique. Brussel, 24-27 september 1830.

Bulletin des arrêtés et actes du Gouvernement Provisoire de la Belgique. Brussel, 1 oktober 1830 - 7 december 1830.

Vanaf nr. 4 draagt deze publicatie de naam:

Bulletin officiel des décrets du Congrès National de la Belgique et des arrêtés du pouvoir exécutif. Staatsblad. Brussel, december 1830 - 19 september 1831.

Dit bulletin nam de wetteksten op. Er bestond echter geen verplichting tot het publiceren van koninklijke en ministeriële besluiten en andere officiële bescheiden. In 1830-1831 poogde men de bekendmaking daarvan te verzekeren langs de kranten *L'Union belge* en *L'Indépendant*. De publicatie geschiedde echter laattijdig en onvolledig. Om dit probleem te verhelpen werd in 1831 een regeringskrant opgericht:

Moniteur belge. Brussel, 1831-.

Benevens wetten, koninklijke en ministeriële besluiten nam deze krant omzendbrieven op, overheidsmededelingen, teksten van internationale verdragen en tal van semi-officiële documenten. Aanvankelijk bleek ook deze publicatie haar taak niet al te efficiënt te verrichten. Het opnemen van officiële bescheiden was immers geen hoofd- maar een nevenfunctie van de *Moniteur belge*, die was opgericht om via opiniërende artikelen het regeringsstandpunt te vertolken. De krant fungeerde tevens als verslaggever van de parlementaire debatten. Zie ook:

WITTE (E.). *De "Moniteur belge", de regering en het parlement tijdens het Unionisme (1831-1845).* Brussel, 1985.

De officiële publicatie van de wetten en besluiten bleef inmiddels voorbehouden aan:

Bulletin officiel des lois et arrêtés royaux de la Belgique. Brussel, 1831-1845.

Vanaf de jaren 1833/34 ging de *Moniteur belge* echter almaar meer zorg besteden aan de publicatie van officiële bescheiden. De ruimte die hen in de krant was voorbehouden, nam ook toe en wel in het nadeel van het redactionele gedeelte. De wet van 28 februari 1845 stelde de *Moniteur belge* ten slotte als de officiële bron van de Belgische wetten, besluiten, enz. in. De periodiciteit, de presentatie en de inhoud van de *Moniteur belge* varieerden in de tijd. Vanaf 1895 verschijnt deze in beide landstalen (met het Nederlands als vertaling van de officiële Franse tekst), maar het was pas met de "gelijkheidswet" van 18 april 1898 dat de Nederlandstalige versie van de wetten een officieel karakter kreeg:

Belgisch Staatsblad. Moniteur belge. Brussel, 1898-.

De beslissingen van de bezettende overheid uit de beide wereldoorlogen komen aan bod in het deel met betrekking tot de bronnen aangaande de Eerste en de Tweede Wereldoorlog.

De tabellen naar tijdsorde en het zaakregister op het *Belgisch Staatsblad* (BS) verschijnen niet meer sedert 1993.

Sedert 1 juni 1997 kan het BS online worden geraadpleegd via www.ejustice.just.fgov.be/cgi/welcome.pl.

Aanvankelijk bestonden de gedrukte en de online versie naast elkaar. Vanaf 1 januari 2003 verdween de gedrukte versie, met dien verstande dat er nog steeds drie exemplaren worden gedrukt die respectievelijk gedeponereerd worden

in de Koninklijke Bibliotheek, bij het Ministerie van Justitie en ter inzage bij het bestuur van het *BS*. Het feit dat het *BS* nog enkel online consulteerbaar was, lokte protest uit. Ter compensatie dient vanaf 2005 op de griffie van Belgische rechtbanken een gedrukte inhoudstafel van het *BS* ter beschikking gesteld van de burgers.

In zijn huidige vorm bevat het *BS* een rubriek “wetten, decreten, ordonnances en verordeningen”. In deze rubriek worden de wetten, decreten, ordonnances, koninklijke besluiten, ministeriële besluiten, besluiten van regeringen van gewesten en gemeenschappen afgedrukt: kortom, alle normatieve teksten waarvan de integrale publicatie verplicht is. De rubriek “andere besluiten” neemt wetgeving op die geen algemeen bindend voorschrift inhoudt. Verder is er nog een rubriek “officiële berichten” en een rubriek “wettelijke bekendmakingen en verschillende berichten”. De databank laat onder meer toe opzoekingen op onderwerp te verrichten. Wat de periode tussen 1945 en juni 1997 betreft, worden de opschriften (dus niet de volledige tekst) van wetten, decreten en besluiten, enz. opgenomen.

De *Bijlagen* of *Annexes* van het *BS* zijn nu ook online te raadplegen. Volgende gedrukte versies gingen daaraan vooraf:

Recueil des actes relatifs aux sociétés commerciales et agricoles. Bijzondere verzameling van de akten betreffende de handels- en landbouwvennootschappen. Brussel, 1873-2002.

Neemt akten, uittreksels van akten, processen-verbaal en andere bescheiden op die dienen bekend gemaakt ingevolge de vigerende wetten inzake handels- en landbouwvennootschappen.

Recueil des actes des sociétés mutualistes. Verzameling der akten van de mutualiteitsverenigingen. Brussel, 1894-1973.

Neemt statuten en beslissingen op. Vanaf 1974 in:

Recueil des actes concernant les associations sans but lucratif, les établissements d'utilité publique et associations d'assurances mutuelles. Verzameling der akten betreffende de verenigingen zonder winstoogmerk, de instellingen van openbaar nut en de verenigingen voor onderlinge verzekering. Brussel, 1921-2003.

Neemt akten en bescheiden op in uitvoering van de wet inzake de vermelde instellingen en verenigingen.

Recueil des actes des unions professionnelles. Verzameling der akten der beroepsverenigingen. Brussel, 1898-1996.

Neemt statuten en oorkonden op.

Bulletin des adjudications. Bulletin der aanbestedingen. Brussel, 1925-2002.

Maakt openbare aanbestedingen die uitgaan van openbare overheden bekend.

Recueil des actes et des documents des entreprises d'assurances sur la vie. Verzameling der akten en documenten der levensverzekeringsondernemingen. Brussel, 1937-1975.

Volgende online databanken, bereikbaar via www.just.fgov.be, vervangen voormelde publicaties:

Publicatie akten van rechtspersonen (verenigingen, ondernemingen). Publication des actes des personnes morales (sociétés commerciales et associations).

Door de invoering van de Kruispuntbank Ondernemingen (KBO) werd de publicatieprocedure voor de verenigingen identiek aan die van de ondernemingen. Daarom werd beslist om ze vanaf 1 juli 2003 samen met de ondernemingen in één enkele bijlage van het *BS* te publiceren.

De bijlage vervangt vanaf 1 september 2002 de publicatie *Bijzondere verzameling der akten betreffende de handels- en landbouwvennootschappen* en vanaf 1 juli 2003 ook de publicatie *Bijzondere verzameling der akten van vzw's, internationale verenigingen en instellingen van openbaar nut*.

Via hetzelfde adres www.just.fgov.be kan men ook volgende databank raadplegen: *Referentiedatabank rechtspersonen (ondernemingen en vzw's)*. *Banque de données des références des personnes morales (entreprises et associations)*.

Deze databank bevat gegevens van ondernemingen sinds 1983 en van vzw's sinds 1 juli 2003. Er zijn links naar de beelden van de gepubliceerde akten voor de ondernemingen vanaf 1 september 2002 en voor de vzw's vanaf 1 juli 2003. Soms zijn er ook links naar het *BS* (rubriek faillissementen).

Ook het *Bulletin der aanbestedingen*. *Bulletin des adjudications* is nu online.

De website van het *BS* biedt niet de mogelijkheid de geconsolideerde wetgeving te bekijken, dat is de actuele van kracht zijnde wetgeving waarin alle wijzigingen aan de oorspronkelijke wettekst zijn opgenomen. Via een andere website van de FOD Justitie beschikt men wel over geconsolideerde versies: *Belgische wetgeving*. *Législation belge*, te raadplegen via www.ejustice.just.fgov.be/cgi_wet/wet.pl.

Deze databank bevat twee onderdelen: wetgevingsindex en geconsolideerde wetgeving. De wetgevingsindex bevat het opschrift van alle wetgevende normen gepubliceerd in het *BS* sedert 1830 en die in 1984 nog van kracht waren. De geconsolideerde wetgeving bevat de volledige geconsolideerde tekst van de wetgevende normen gepubliceerd in het *BS* sedert 1994; de wetgevende normen voorafgaand aan juni 1994 in alle domeinen, met uitzondering van het fiscaal en administratief recht, op voorwaarde dat ze in het *BS* gepubliceerd werden; de in het *BS* gepubliceerde vertaalde versies van de teksten van de gemeenschappen en gewesten.

Er bestaan ook betalende databanken die geconsolideerde wetgeving aanbieden.

Voor de wetgeving van gewesten en gemeenschappen kunnen bovenvermelde werkinstrumenten worden aangevuld met:

Waals gewest: *Wallex*: <http://wallex.wallonie.be>

Vlaamse gemeenschap en Vlaams gewest: *Vlaamse codex*: www.codex.vlaanderen.be

Franse gemeenschap: *Gallilex*: www.cdadoc.cfwb.be/gallilex.htm

Het *BS*, Belgische wetgeving, Vlaamse codex en Wallex zijn samen met nog andere databanken toegankelijk via de portaalsite *Belgielex*, de kruispuntbank van de wetgeving: www.belgielex.be. Een integratie van deze databanken wordt in het vooruitzicht gesteld.

Via *Belgielex* heeft men ook toegang tot *Reflex - Deel Chrono* waarin men wetgeving kan terugvinden van 1487 tot vandaag. Voor de nog geldende wetteksten is de databank volledig. Voor de wetteksten die niet meer gelden, is de databank volledig vanaf 1976.

Het feit dat het *BS* in zijn gedrukte vorm niet zo gemakkelijk te hanteren viel, gaf aanleiding tot de publicatie van verschillende wettencollecties. Met de opkomst van elektronische databanken zijn de dagen van deze gedrukte werkinstrumenten geteld. De volgende wettencollectie verschijnt niet meer.

Conform de wet van 28 februari 1845, die de *Moniteur belge* als officiële bron voor de Belgische wetgeving aanwijst, verscheen er een overdruk op klein formaat van wetteksten die werden opgenomen in de *Moniteur belge*. Deze taak werd vanaf 1845 waargenomen door een bestaande publicatie, de *Recueil des lois et arrêtés royaux de la Belgique*, met volgende voorgeschiedenis:

Recueil des lois et actes généraux du Gouvernement en vigueur dans le Royaume des Pays-Bas. Brussel, 1819-1830.

De eerste reeks neemt wetten en besluiten op uit de jaren 1794-1814 die nog van kracht waren in 1819. De tweede reeks bestrijkt de periode 1814-1820, de derde reeks heeft betrekking op de jaren 1820-1830.

Recueil des décrets du Congrès National de la Belgique et des arrêtés du Pouvoir Exécutif. Verzameling der beschuyten van den Volksraed van België en de beschuyten van het Uitvoerend Bewind. Brussel, 1830-1831.

Recueil des lois et arrêtés royaux de la Belgique. Verzameling der wetten en koninklijke beschuyten van België. Brussel, 1845-1961.

Recueil des lois et arrêtés. Belgique. Verzameling der wetten en beschuyten. België. Brussel, 1962-1972.

Recueil des lois, décrets et arrêtés. Belgique. Verzameling der wetten, decreten en beschuyten. België. Brussel, 1973-1991.

Recueil des lois, décrets, ordonnances et règlements. Verzameling der wetten, decreten, ordonnances en verordeningen. Brussel, 1992-1994.

Wekelijks. De wetgeving wordt chronologisch volgens de datum van bekendmaking in het *BS* geordend. Elke jaargang bevat een alfabetisch en chronologisch register.

Ook het volgende werkinstrument hield op te verschijnen:

Pasinomie. Brussel, 1833-1999.

De eerste en tweede reeks van dit werkinstrument kwamen hoger reeds aan bod: zij behelzen respectievelijk de jaren 1788-1814 en 1814-1830. Vervolgens onderscheidt men per regeringsperiode van de opeenvolgende koningen telkens een andere reeks. De *Pasinomie* publiceerde maandelijks en in volgorde van de datum van dagtekening de voornaamste wetten, decreten, besluiten en algemene reglementen, bekend gemaakt in het *BS* (voorheen in *Bulletin officiel des lois et arrêtés royaux de la Belgique*, zie hoger) en die in België kunnen worden ingeroepen. Voor minder belangrijke teksten beperkt men zich tot verwijzingen naar het *BS*. In voetnoot wordt geciteerd uit of verwezen naar het voorbereidende werk dat eraan voorafging. Elke maandelijks uitgave bezit een cumulatief zakenregister.

Le Bulletin législatif belge. Bulletin hebdomadaire publiant toutes les dispositions législatives d'intérêt général. Brussel, 1931-.

Tot en met 1994 was deze publicatie eentalig Frans. Gedurende enkele jaren beschikte men ook over een Nederlandstalige versie:

Wetsberichten. Brussel, 1995-2002.

Wekelijks en vervolgens maandelijks wordt in volgorde van publicatie in het *BS* een keuze van wetteksten opgenomen. Van sommige teksten wordt enkel het opschrift vermeld. De maandelijks cumulatieve chronologische en alfabetische tafels verwijzen naar alle teksten van het *BS*. Dit naslagwerk kan in de praktijk worden gebruikt als een index voor het *BS* en als aanvulling bij de *Codes Larcier* (zie lager). *Le Bulletin législatif belge* bestaat nog, maar de uitgever kondigt wijzigingen in het opzet aan.

Omnilegie. Volledige verzameling der in België toepasselijke wetten, besluiten en algemene reglementen, gerangschikt en van aantekeningen voorzien. Collection complète des lois, arrêtés et règlements généraux, qui peuvent être invoqués en Belgique, mis en ordre et annotés. Brugge, 1952-1998.

Publiceerde maandelijks de wetten, decreten, besluiten, algemene verordeningen en verdragen die eerder in het *BS* werden bekend gemaakt. Van sommige wordt enkel het opschrift opgenomen. Bij zijn keuze was dit werkinstrument selectiever dan de eerder vermelde *Pasinomie*. De teksten worden chronologisch volgens de datum van dagtekening geordend. Er zijn maandelijks cumulatieve analytische en chronologische tabellen voorhanden. De tabellen verwijzen ook naar teksten in het *BS* die niet werden opgenomen of vermeld in de *Omnilegie*. Vanaf jaargang 1982 is dit werkinstrument opgedeeld in de nationale wetgeving (*Omnilegie I*) en de wetgeving van gemeenschappen en gewesten (*Omnilegie II*). Vanaf 1985 werd bij elke gepubliceerde tekst een toelichting gevoegd (technische fiche genoemd) waarin doel en draagwijdte van de wet worden uiteengezet en de nieuwe tekst wordt gesitueerd in de bestaande wetgeving. Sinds oktober 1998 vervangen door:

Tijdschrift voor wetgeving. Brugge, 1998-.

De selectiviteit wordt nog groter en er wordt plaats ingeruimd voor commentaren op de nieuwe regelgeving.

Bulletin usuel des lois et arrêtés concernant l'administration générale. Brussel, 1851-.

De jaargangen 1934-1939 waren tweetalig. Tijdens de periode 1940-1944 verschenen zowel een Frans- als Nederlandstalige versie. De Nederlandstalige titel luidde *Gebruikelijke uitgave van wetten en besluiten*. In het allereerste deel van dit werkinstrument wordt de wetgeving uit de periode 1539-1813 opgenomen. Tweemaal per maand worden de voornaamste wetten en besluiten gepubliceerd, geordend naar datum van dagtekening. Voor minder belangrijke teksten volstaat men met een verwijzing. Elke aflevering is vergezeld van een cumulatieve chronologische tafel en van een niet-cumulatieve alfabetische tafel. Om de drie maanden volgt een alfabetische cumulatieve tafel. Chronologische en alfabetische jaartafels.

In tegenstelling tot voormelde werkinstrumenten die chronologisch de nieuwe wetteksten opsommen, bestaan er naslagwerken die slechts de vigerende wetten

opnemen. Systematisch worden wijzigingen geregistreerd, nieuwe teksten geïntroduceerd of niet meer toepasselijke wetten weggelaten. Enkele voorbeelden:

SERVAIS (J.), MECHELYNCK (E.). *Les codes et les lois spéciales les plus usuelles en vigueur en Belgique avec les arrêtés royaux complémentaires et les notes de concordance et de jurisprudence utiles à l'interprétation des textes*. Brussel, 1907-.

Deze verzameling is beter gekend onder de naam van haar uitgever, namelijk als *Codes Bruylant* of ook *Les Codes belges*. Zij bestaat uit vijf delen die elk een bepaalde rechtstak aanbelangen en wordt driemaal per jaar bijgewerkt. Losbladig sinds 1975. Met alfabetische en chronologische tafels. Vanaf 2002 ook beschikbaar op cd-rom.

Codes Edmond Picard (fondés par le Bâtonnier L. Hennebicq) contenant toutes les dispositions législatives d'intérêt général et les lois spéciales les plus usuelles en vigueur avec les notes de concordance et de jurisprudence ainsi que les principaux textes législatifs des communautés européennes. Brussel, 1940-. Vervolgens beter bekend onder de titel *Les Codes Larcier*.

Bestond tot 1995 uit vijf delen en werd tot op dat moment om de vijf jaar volledig vernieuwd. Vanaf 1998 telt de nieuwe uitgave zeven delen en plant men een nieuwe editie om de drie jaar. Onderverdeeld per rechtstak. Met alfabetische en chronologische tafels. Er bestaat nu ook een Nederlandstalige uitgave:

De Larcier Wetboeken. Brussel, 1992-.

Sedert 2001 zijn de gedrukte Larcier Wetboeken ook beschikbaar op cd-rom. Vanaf 2004 eveneens online via de betalende website www.strada.be.

De hierna volgende naslagwerken geven de op het ogenblik van hun verschijning geldende wetteksten in chronologische volgorde weer:

Le Recueil de la législation générale en vigueur en Belgique. Brussel, 1932-1959, 13 dln.

Deze verzameling is het werk van een commissie opgericht in de schoot van het Ministerie van Justitie. Zij neemt, in chronologische volgorde, de normatieve teksten op die tussen 5 april 1487 en 31 december 1921 werden uitgevaardigd en die op 31 december 1959 nog van toepassing waren.

Lex Belgica. Recueil permanent de la législation et de la réglementation générale en vigueur en Belgique. Permanente verzameling van de wetgeving en de algemene reglementering die in België van kracht is. Heule, 1964-1983.

Dit werkinstrument werd losbladig uitgegeven. Het streefde ernaar een volledige verzameling en permanente coördinatie te bieden van de in België geldende wetgeving. De teksten werden in chronologische volgorde gepubliceerd en bestrijken de periode tussen 1 januari 1953 en 31 december 1983. Een afzonderlijk deel bevat de belangrijke teksten van voor 1940. Onderwerpstafels.

Ten slotte dient de aandacht gevestigd op enkele grote juridische encyclopedieën die voor historici interessant kunnen zijn:

Les Pandectes belges. Corpus Juris Belgici. Brussel. 1878-1949, 151 dln.

Per trefwoord wordt een overzicht gegeven van de (op het moment van publicatie) vigerende normatieve teksten evenals van de literatuur betreffende het onderwerp en de jurisprudentie. Een apart volume wordt ingenomen door een

concordantietafel waarin de verschillende trefwoorden die op eenzelfde materie betrekking hebben, worden gegroepeerd.

Met het oog op de geleidelijke vervanging van de *Pandectes belges* werd door Leon Hennebicq een andere juridische encyclopedie opgericht:

Les Nouvelles. Corpus Juris Belgici. Brussel, 1931-.

Dit naslagwerk deelt het recht op in grote sectoren waarvan het een aantal problemen en onderwerpen zeer uitvoerig behandelt. Bepaalde delen kenden bijgewerkte uitgaven. Er wordt, in tegenstelling tot de *Pandectes belges*, niet gestreefd naar een systematische behandeling van alle aspecten van de wetgeving en de jurisprudentie. Dit is wel het geval met:

Répertoire pratique du droit belge. Législation, doctrine et jurisprudence. Brussel, 1949-1967, 17 dln. Supplementen 1964-.

Alfabetisch per trefwoord geordend. Cumulatieve tafel van de bijgewerkte artikelen in elk supplement.

